

TISZTELETKÖR

AH. Balázs Éva születésének 100. évfordulója alkalmából kiadott, francia és német nyelvű tanulmányait és kéziratait tartalmazó kötet a nemzetközi felvilágosodáskutatók számára sokoldalú betekintést nyújt szerzőjük alkotási folyamatába. Az 1969–1970 és 1990 között keletkezett szövegek egyfelől fontos építőkövei angol fordításban a *Hungary and the Habsburgs, 1765–1800: An Experiment in Enlightened Absolutism* (Transl. by Tim Wilkinson. Central European University Press, Bp., 1997.) címmel megjelent főművének, ugyanakkor a magyarországi felvilágosodáskutatás egyedi megközelítéseiként is értelmezhetők.

A következők érvrendszerre alapozott, egymásra épülő tanulmányok nyomán bontakoznak ki a Magyarországon a XVIII. század közepe után megjelenő felvilágosodás jellegzetes vonásai: a társadalmi, kulturális és vallási sokszínűség; a felvilágosodás képviselőinek nem a gazdaságilag gyenge városi polgárságból, sokkal inkább az arisztokráciából, a köznemességből és az értelmiségből rekrutálódó rétegei; a felvilágosodás magyarországi híveinek elméleti, politikai és kulturális orientációjában meghatározó jelentőségű szabadkőművesség csakúgy, mint politikai szerepvállalásuk, amely a hagyományos Habsburg hatalmi elittel való együttműködéstől a nyílt politikai ellenállásig terjedt.

H. Balázs Éva munkásságának fontos jellemzője az az éles tekintet, amellyel nemcsak a felvilágosodás különböző magyarországi megnyilvánulási formáinak, de előfeltétel-rendszerének analitikus vizsgálata felé fordult. Elemzéseiben szisztematikusan tárta fel a Habsburg felvilágosult abszolutizmus jelentőségét, s ennek a felvilágosodás megjelenése, kiteljesedése, valamint veszélyeztetése szempontjából meghatározó magyarországi alakzatait. Jól nyomon követhető módon rajzolódnak ki azok a társadalmi-gazdasági konstellációk, amelyek közepette a felvilágosodás

L'Europe des Lumières /
Europa der Aufklärung
Œuvres choisies de Éva H. Balázs /
Ausgewählte Schriften von
Sous la direction de /
Herausgegeben von
Lilla Krász – Tibor Frank
Académie Hongroise des Sciences /
Centre de Recherche en Sciences
Humaines et Sociales – Corvina,
Bp., 2015. 424 old., á. n.

Magyarországon kibontakozott: a különböző gazdaságföldrajzi térségek és az ezekkel kapcsolatba hozható specifikus mezőgazdasági termelési viszonyok, a Habsburg-gazdaságpolitikától való függő helyzet, a többszintű bekapcsolódás a korabeli európai gazdasági életbe. Végül, de nem utolsósorban a tanulmányok nyomán kibontakoznak a felvilágosodás Magyarországra jellemző társadalmi, kulturális feltételei: a

vallási ellentétek fokozatos leküzdése; az egyre növekvő hajlandóság képzettség megszerzésére, mindenek előtt Közép-Európa iskoláinak, egyetemének (ezek sorában a Göttingeni Egyetem jelentős szerepet játszott) látogatása révén; a társiaság felvilágosult formáinak – szabadkőműves-páholyok, olvasóköriek – megjelenése; az irodalmi piac létrejötte.

A felvilágosodás magyarországi feltételrendszerének és motivációs szerkezetének pontos rekonstruálása H. Balázs Évának lehetőséget adott arra, hogy a felvilágosodás híveinek cselekvési tereit, azok szubjektív és objektív dimenzióit behatóan elemezze. Világosan kimutatta, hogy a politikai és kulturális befolyásszerzés terén milyen lehetőségeik kínálkoztak a Habsburg hatalmi elittel való együttműködés révén, de érzékeltette ezen kooperáció szigorú határait is. Jó példa erre a szabadkőműves pátenst, amely a szabadkőműveseket illegálisba kényszerítette, az 1790. évi országgyűlés eredményeként pedig a felvilágosodás magyar hívei lépésről lépésre szorultak ki a politikából, s tevékenységük egyre inkább a kultúra területére korlátozódott.

Ezen összefüggések felismerése nem utolsósorban H. Balázs Éva beható forrásismeretének köszönhető. Nem csupán addig alig használt források tekintélyes méretű bázisát tárta fel a magyar felvilágosodáskutatás számára, hanem a már ismert forrásokra is más szemmel tekintett. Nem csak regisztrálta az általa vizsgált történeti szereplők megnyilatkozásait, elméleti érzékenysége révén sokkal inkább azt mutatta

meg, amit hősei az adott történelmi kontextusban kifejezésre akartak juttatni. Interpretációiban a pontos és igen széles történelmi ismeretei mellett a történelmi megismerés elméletéhez kapcsolható tudására is támaszkodhatott.

H. Balázs Éva publikációinak egyik legfőbb jellegzetessége a kutatási témák kreatív változatosságában ragadható meg. Az életrajzi tanulmányok mellett szintetizáló igényű írásai is ott sorakoznak. A biográfiaírás általa kezdetől fogva alkalmazott reflektáló formájának segítségével vizsgált történelmi alakjai a maguk társadalmi, kulturális és politikai konstellációiba ágyazva jelennek meg, amely megközelítés a biográfia műfajában ma már megkerülhetetlen perspektívának számít. Szintézisei az életrajzi rész tanulmányaira utaló folyamatos reflexióival nemcsak színesebbé váltak, de a történelmi megismerésnek újabb, továbbgondolásra érdemes távlatait is megnyitották.

Más felvilágosodás-kutatókat megelőzve H. Balázs Éva már korán feladta a nemzeti felvilágosodásokról szóló, a szakirodalomban hosszú ideig uralkodó értelmezési keretet. A magyar aufkláristák sokszínűségének tudatában mindvégig kitartóan érvelt a *felvilágosodás Magyarországon*, nem pedig a *magyar felvilágosodás* interpretáció mellett. Kutatásaiban nyomatékosan hangsúlyozta a felvilágosodás magyar híveinek európai orientációját és téziseit az európai kontextusba való meggyőző integrációjukról. Mindeközben nem egy egységes európai felvilágosodásból indult ki, hanem elméleti következetességgel érvelt a felvilágosodás különböző európai megnyilvánulási formái mellett. Értelmezése arra a tézisére épült, hogy a felvilágosodás hívei Európa-szerte ugyanazokat a kérdéseket tették fel, amelyekre azonban kultúrspecifikus módon különböző válaszokat adtak. Más kortárs felvilágosodáskutatóktól eltérően szilárdan kitartott a felvilágosodás Európáját a kölcsönösségi alapon működő cserék lehetőségének feltételeként értelmező, a *sokszínűség egységéről* alkotott tézise mellett.

H. Balázs Éva

H. Balázs Éva összegyűjtött írásai, amelyek Krász Lilla és Frank Tibor kezdeményezésének köszönhetően jelentek meg, a felvilágosodáskutatást a legmagasabb nemzetközi színvonalon reprezentálják. A véletlen, amely e tanulmányok szerzőjét a XVIII. század kutatásához vezette, visszatekintve úgy tűnik, mind a magyar, mind a nemzetközi felvilágosodáskutatást jelentős eredményekkel gazdagította. H. Balázs Éva tanulmányai ma is igen aktuálisak, jól olvashatók az egykor innovatív tézisnek számító, napjainkra elfogadottá vált, a felvilágosodás európai dimenzióit kulturális gyakorlatként értelmező keretben.

PHANS ERICH BÖDEKER

Krász Lilla fordítása